

Камолот илми

Бутун маънавият тарихи шуни кўрсатадики, цивилизация дегани — бу инсоннинг ўз-ўзини англаши, ўзини камол топтириш учун олиб борган курашининг хосиласидир. Барча динлар, таълимотлар, тафаккур дахолари инсон қобилияти, рухияти ва ахлокини ўрганиш, инсонни тарбиялаб, тўғри йўлга бошлаш, ноқисликлар ва иллатлардан халос этиш билан шугулланиб келган. Инсон нима, нега у шунчалик буюк акли, қилни қирк ёрадиган заковати билан мўъжизалар яратишга қодир бўлгани холда, яна тубан ишларга қўл уради, хайвоний хирсу нафс домига тушиб ўзини хароб этади, деган саволлар Шарқ мутафаккирлари қалбини қадимдан безовта қилиб келган.

Куръони Каримнинг Ал-исро сурасида ўқиймиз: “Ва лакад каррамна бани одама” (Одам болаларини мукаррам қилиб яратдик). Шунга асосан, тасаввуф ахли инсонни Худонинг ердаги халифаси, икки оламнинг гултожи, қаймоги деб таъриф этади. Хазрат Навоий эса “Махбуб ул-қуллуб” асарида “Одамий шарифул кавнайндур” деган сўзни келтиради. Яъни: “Одам икки дунёнинг энг азиз ва энг шариф махлуқидир”. Парвардигор оламларни яратар экан, максоди Инсон эди. Одам Парвардигор хусну жамоли учун кўзгу бўлса, Инсон бу кўзгунинг мазҳари — Тангри таоло кудрати ва сиру асрори, илму каромати акс этган мўъжиза хилкат. Инсон калби эса Тангри илми ва ишкининг хазинасидир.

Инсон ана шундай буюк, мухтарам ва мукаррам. Шунинг учун фаришталар ҳам унга сажда қилганлар. Албатта, бу одамзот фарзандини улуглаш, унинг кадр қиммати, шаъну шарафини қўтариб, инсонпарварлик гоёларини илгари суриш эди.

Бирок ҳамма инсонлар ҳам шу шарафга муносибми? Биз ҳаммамиз келтирилган юксак таърифга тавсифларга лойикмизми? Афсуски, йўқ. Гарчи ҳар бир одам ўздаража ва ҳолати билан Парвардигор кудратини намойиш этувчи бир тимсол бўлса-да, бирок инсонга берилган юксак таърифлар, аввало инсон ҳақиқати ва моҳияти ҳақиқадир. Хўш. Инсоннинг ҳақиқати нима? Инсоннинг ҳақиқати унинг илохийлиги, раҳмоний руҳ билан йўғрилганлигидир. Қимдаки бу раҳмоний руҳ голиб бўлса, у шунча шарафли ва мукаррам. Аксинча, қимдаки бу руҳ кучсиз бўлса, шунча табиатга ён босган, яъни жисмоний-хайвоний майлларга берилган бўлади. Бунинг маъноси шуки, Шарқ мутафак-қирлари наздида инсонда икки асос мавжуд: бир томондан, у — илохий, руҳий кудрат, иккинчи томондан — моддий, хайвоний қувват. Хайвоний қувват деганда қадимги олимларимиз табиатдаги тўрт унсурни, яъни: тупрок, сув, олов, ҳавони англаганлар. Бир-бирига зид бўлган бу тўрт унсур айни вақтда бир-бири билан мувофиқ келиб, барча биологик қувватларни ҳаракатга келтиради. Тирик мавжудотнинг бари шу тўрт унсур мавжудотлардан фарқли ўларок руҳи нотика, яъни илохий руҳ бор (руҳ хайвонларда ҳам қуйи кўринишда бор, бирок у руҳий нотика эмас).

Инсондаги ана шу илохий руҳ ҳамиша унинг табиий асоси, яъни тўрт унсурдан иборат жисми билан қурашиб келади. Руҳ қанча юксалса, у шунча мартабаларга эришаверади ва Мутлак моҳият томон бораверади.

Хужжатул ислом Имом Абу Хомид Газзолий “Қимёи саодат” асарида ёзадилар: “Инсон фаришта ва хайвон орасидаги махлуқдир. Хайвон ривожланмайди, чунки унинг камолот қуввати йўқ. Фаришта ҳам ривожланмайди, чунки унинг ўзи пок илохий нурдан иборат. Фақат инсондагина ривожланиш, руҳий камолот ҳислати мавжуд”.

Демак, инсонни тарбиялаш, унинг моддий-хайвоний хирсларини барҳам эттириш, (гарчи бу батамом мумкин бўлмаса-да!), ёинки, тасаввуф таълимотига асосан, инсон руҳи Мутлак руҳнинг бир қисми бўлганлиги боис у моддий тубанликни тарк этиши, Илох сари парвоз қилиши керак. Бунинг учун инсон ўз Инсонлигини идрок этиб, ботиний оламини поклаб, маърифат нурларига тўлдириб бориши шарт.

Бундан юқоридаги фикримизга аниқлик киритадиган яна бир ҳулоса қилиб чиқади: модомики инсон икки олам сарвари, шарафул махлуқот экан, бу унинг илохий-раҳмоний жихатига қараб айтилган гап бўлиб, Қомил инсонга ишорадир. Қомил инсон — жамаки инсонларнинг ҳақиқатидир, яъни одамийлар одамийсидир. Биз ҳар биримиз илму амал, фазлу камол қасб этиб, ана шу ҳақиқат сари интилишимиз лозим.

Хуллас қалом, инсон тарбияси, инсонни нуксонлар, гуноҳлардан қутқариш улуг аждодларимизнинг қайғуси бўлиб қелган. Улар савоб ва гуноҳ, соя ва нур, раҳмон ва шайтон, хайру шарр чегарасида яратилган инсон деган мубҳам хилкатни англаш, унинг

рахмоний ва шайтоний кувватларини қачон, қаерда кучга кириши, бу кучларнинг сабаби нима эканлигини тушунишга жидду жаҳд қилганлар. Айниқса, тасаввуфда инсон тарбияси, инсонни риёзатлар билан поклаш марказий ўрин эгаллаб келган. Шу асосда улар Комил инсон ахлоки концепциясини ишлаб чиққанлар. Шариат ахлокига қурилган тарикат расму русумлари, чунончи пир-муридлик анъанаси, солиқ одоби, покланиш, тавба-тазарруъ, зикру симоъ — хамма-хаммасидан мақсад инсонни юксалтириш, руҳни яйратиш, гайб асрорини кашф этиш эди. Инсонни поклаш ва камол топтириш илми бўлган тасаввуф кишидаги барча салбий хислатларни Нафс тушунчасига боғлаб изоҳлайди ва унга қарши жиҳод эълон қилади. Нафс — шайтон қутқуси, нафс-тубанликка тортадиган куч, нафс-хирсу хавас даракчиси, тамаъ, манманлик, жаҳолат, фахшни келтириб чиқарадиган кувват. Шунинг учун инсоннинг биринчи вазифаси ўз нафсини жиловлаб олиш, уни махв этишдир. Қаноат ва саховат, химмат ва ботиний фақр билан инсон ўзининг илохийлиги — улуглигини анғласа, энг гаддор душман нафси эканлигини ҳам англайди. Алалхусус, футувват ҳақида ёзилган китобларда инсон қалбининг саховати, мардлик ва фидойилик ақидалари кенг ёритилади, авлодларга ибрат бўларли ишлар баён қилинади.

Шу тариқа, биз инсон тарбияси ва ахлокий камолоти ҳақида бой маънавий меросга, аниқ тажрибалар ва илмий ҳулосаларга эгамиз.

Нажмиддин Комиловнинг
"Тасаввуф" китобидан